

www.turkishstudies.net/language

Turkish Studies - Language and Literature

eISSN: 2667-5641

Research Article / Araştırma Makalesi

Kırgız Türkçesinde Yansıma Kelimeler ve Onlardan Söz Türetme Yolları

Onomatopoeic Words in Kyrgyz Turkish and Ways to Derive Them

Aidina Tazhieva*

Abstract: Onomatopoeic words have an important place in the vocabulary of Turkish. Onomatopoeic words are the words that imitate or define the sounds or visions coming from any living or non-living creatures around us. Such words help to convey an idea exactly and comprehensively. Kyrgyz Turkish is also rich in onomatopoeic words. Onomatopoeic words in Kyrgyz Turkish analyzed into two categories as Sound Onomatopoeic Words and Shape Onomatopoeic Words. Sound onomatopoeic words emerge through mimicking all kinds of sounds in nature. Shape Onomatopoeic words appear by depicting appearances and movements. These words are very common in spoken language. Also used in literary works, folk tales, epics, proverbs and idioms. This is because it gives clarity to any thought and adds vitality to the narration. Onomatopoeic words have regular structure in terms of sound, shape, task, function and operation. These structures formed an independent and separate word group in Kyrgyz Turkish. They have many features in terms of sound, shape and meaning. Onomatopoeic word in Kyrgyz Turkish are used in four ways. 1. In the form of root. 2. Reflection repetition forms. 3. With auxiliary verbs. 4. With various suffixes. Since the reflections have a structure that expands from the monosyllabic roots and grows with derivatives, the forms derived from various supplements are widely used in our language. In this study, Onomatopoeic words in Kyrgyz Turkish are examined in terms of structure knowledge.

Structured Abstract: Onomatopoeic words are formed through depiction and imitation of the sounds and appearances of all living beings in nature. Onomatopoeic words are an important group of words in the language. People can express the sound and appearance they hear in everyday life in the best onomatopoeic words. Onomatopoeic words add vitality to the narration. In fact, children start talking with reflections. Reflections that add movement, liveliness and a different color to language have their own order and certain language rules. Reflection words, which are used frequently in the spoken language, along with the literary works, have also been included in the literature as elements that beautify the expression and give details.

Onomatopoeic words in Kyrgyz Turkish are traditionally examined under two headings. Onomatopoeic words based on sound imitation are Sound Onomatopoeic Words, and the onomatopoeic words based on the depiction of the image are Shape (Appearance) Onomatopoeic Words.

*Yüksek lisans öğrencisi, Denizli Pamukkale Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü

Master's student, Denizli Pamukkale University, Faculty of Literature, Department of Contemporary Turkish Dialects and Literature

ORCID 0000-0001-9286-8461

aydanka.mir@mail.ru

Cite as/ Atıf: Tazhieva, A. (2020). Kırgız Türkçesinde yansıma kelimeler ve onlardan söz türetme yolları. *TurkishStudies-Language*, 15(2), 843-865. <https://dx.doi.org/10.29228/TurkishStudies.40606>

Received/Geliş: 16 January/Ocak 2020

Checked by plagiarism software

Accepted/Kabul: 20 June/Haziran 2020

Published/Yayın: 27 June/Haziran 2020

Copyright © INTAC LTD, Turkey

CC BY-NC 4.0

Reflections are words that imitate or portray the sounds of living or inanimate beings around us. They emerge as a result of translating various sounds in nature into speech language. Therefore, we do not get the same sounds of nature, but approximate similar ones as our language allows. Such words always protect themselves and remain alive in the spoken language, as they have equivalents in nature. Thus, it has been used for centuries and continues to enrich further by diversifying throughout history.

"Sound Onomatopoeic words" are not exactly the equivalent of sounds in the outside world, they are similar only reflected in the way human language can. Therefore, sound onomatopoeic words are an approximate imitation of sounds, not complete. In this case, it is very natural that the same or similar onomatopoeic words are seen in other languages. But one expresses the voices he hears or perceives in his own language according to his personal and cultural characteristics. In other words, the source of sound reflective words in the languages of the world is common, but it is named according to the rules of the language to which it belongs when naming. Each society expressed its voices in nature according to the grammatical structure, accumulation and cultural characteristics of its language. Besides onomatopoeic words based on sound, there are also reflections that occur due to their visual sense. In this case, it is very natural that the same or similar onomatopoeic words are seen in other languages. But one expresses the voices he hears or perceives in his own language according to his personal and cultural characteristics. In other words, the source of sound reflective words in the languages of the world is common, but it is named according to the rules of the language to which it belongs when naming. Each society expressed its voices in nature according to the grammatical structure, accumulation and cultural characteristics of its language. Besides onomatopoeic words based on sound, there are also reflections that occur due to their visual sense.

Onomatopoeic words expand from monosyllabic roots and grow with derivatives. The aim of the study is to examine the reflection words in Kyrgyz Turkish in terms of structure knowledge, to distinguish their suffixes and origins.

1. Studies on Onomatopoeic words in Kyrgyz Turkish are limited. There has always been a lack of resources and insufficient information.
2. Onomatopoeic words are many in Kyrgyz Turkish.
3. Most reflections are used in the form of derivatives, not root.

Onomatopoeic words in Kyrgyz Turkish are not used much in root form. The dilemmas, the forms derived by various attachments, or formed with the help of auxiliary verbs are used quite a lot in our language. In fact, the existence of such a root is revealed due to such uses. In Kyrgyz Turkish, the root of reflection is significantly lean and in a quandary format.

In our research, library scanning, dictionary and library work scanning, filing and cataloging methods were used in general and field study was done.

Based on the examples given above, we can make the following assessments: The most commonly used attachments to derive names from onomatopoeic words roots are +(A)k, +(I/U)k, +Ir/Ur attachments. +Il / Ul, +Iş / Uş, +GU, +ñ, +k, +GAK, +kAn and +t attachments were also used to produce fewer words. From the examples we obtained, it is possible to say that the name derivation system from the words reflected in the action is less used, and more verbs are derived. Some attachments that we think are name-derived only reinforce the meaning. Reflection is done with these attachments or boosters to show that sound is used higher, more accentuated, etc. The most commonly used attachment in the type of verb from image words is +A /O-, +kIr /kUr, +IA /dA/ tA-, +Ay/ Iy-, attachment. This attachment is followed by +Da attachment. Subsequent attachments are not as busy as these two attachments +A / I / O/ U-, +çAy /çİy-, +rA-/+rO-, -AlA-.

According to the result, the reflections are more suitable for verb scans with the attachments they receive as name roots. Additional is used to strengthen more meaning in name production. The attachments brought in cause a little change. For example: like shing+ir. In this respect, it will be possible to indicate that onomatopoeic words contribute to word production, if not as important as other names, as indispensable elements of language.

Keywords: Contemporary Turkish Dialects, Kyrgyz Turkish, Onomatopoeic, Sound Onomatopoeic Words, Shape Onomatopoeic Words, Sound, Structure

Öz: Yansıma sözcükler Türkçenin söz varlığı içerisinde önemli bir yere sahiptir. Çevremizdeki canlı ya da cansız varlıkların çıkardıkları seslerin taklidini veya onların görünüşlerini tasvir eden kelimeler, yansıma kelimelerdir. Bu tür kelimeler herhangi bir düşünceyi tam ve kesin olarak vermekte kolaylık sağlar ve anlatıma canlılık katar. Kırgız Türkçesi yansıma kelimeler bakımından çok zengindir. Kırgız Türkçesinde yansımalar genellikle ses yansımali kelimeler (tabış tuurandı sözdör) ve biçim yansımali kelimeler (eles tuurandı sözdör) olarak iki başlık altında incelenmektedir. Ses yansımali kelimeler doğadaki her çeşit sesleri taklit etme yoluyla ortaya çıkar. Biçim yansımali kelimeler ise görünüm ve hareketleri tasvir etme yoluyla ortaya çıkmaktadır. Bu tür kelimelere konuşma dilinde oldukça sık rastlanır. Aynı zamanda yansımalar edebi eserlerde, halk hikayelerinde, destanlarda, atasözleri ve deyimlerde de sık kullanılırlar. Çünkü yansımalar herhangi bir düşünceye netlik kazandırır ve anlatıma canlılık katarlar. Yansımalar ses, şekil, görev, fonksiyon ve işleyiş açısından düzenli bir yapıya sahiptir. Bu yapılar Kırgız Türkçesinde bağımsız ve ayrı bir kelime grubunu oluşturmuştur. Onlar ses, şekil ve anlam bakımından pek çok özelliği bünyesinde taşırlar. Kırgız Türkçesinde yansımalar dört şekilde kullanılır. 1. Kök halinde. 2. İkilemeli yansımalar halinde. 3. Yardımcı fiillerle beraber. 4. Çeşitli eklerle türemiş halinde. Yansımalar tek heceli köklerden giderek genişleyen ve türetmelerle büyüyen bir yapıya sahip olduğu için çeşitli eklerle türemiş biçimleri dilimizde oldukça fazla kullanılmaktadır. Bu çalışmada Kırgız Türkçesindeki yansıma kelimeler yapı bilgi açısından incelenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Çağdaş Türk Lehçeleri, Kırgız Türkçesi, Yansımalar, Ses Yansımali Kelimeler, Biçim Yansımali Kelimeler, Ses, Yapı

Giriş

Kırgız Türkçesinde “Taklidî Kelimeler” (TuurandıSözdör) olarak bilinen yansıma kelimeler için Türkiye Türkçesinde çok çeşitli terimler kullanılmaktadır. Geçmiş yıllarda “*taklidî kelime*” terimine karşılık olarak “*yankı kelime*” (Bayrav, 1969); “*ses yansımali kelimeler*” (Zülfikar, 1995); “*yansılama*” (Banguoğlu, 1986); “*yankılık*” (Tekin, 1977); “*onomatopée*” (Eren, 1951); “*tabiat taklidi söz*” (Tuna, 1947); “*ses taklidi*” (Topaloğlu, 1989); “*ses taklidi sözcükler, yansımali sözcükler*” (Hengirmen, 1995); “*yansıma sözcük*” (Aksan, 1983) ve “*yansıma*” (Vardar, 1980; DilbilimTS; Hatiboğlu, 1978; Gencan, 1947) gibi farklı terimler kullanılmaktadır.

Bu terimlerin içinden *yansıma* terimi son yıllarda bu konuda yapılan dil çalışmalarında giderek yaygınlık kazanmaktadır. Araştırmacıların genellikle hem fikir olduğu konu ise yansıma kelimelerin, tabiat seslerini taklit ve tasvir yolu ile ortaya çıkmış olmasıdır.

Z. Korkmaz yansımaları *ses yansımali kelimeler insanoğlunun tabiattaki canlı cansız bütün varlık ve nesnelere ait sesleri benzetme ve taklit yolu ile çıkardığı seslerden oluşmaktadır* (Korkmaz, 2009: 1188) şeklinde tanımlar. T. Banguoğlu *tabiat seslerini tasvir veya kabataslak taklit ederek meydana gelen ses toplulukları* (Banguoğlu, 2015: 402) olarak tanımlarken, Vecihe Hatiboğlu *tabiat seslerini andıran kelimeler* (Hatiboğlu, 1978: 133) olarak açıklamıştır. Dilbilgisi sözlüklerinde ise hemen hemen aynı tanımlar geçmektedir. Berke Vardar *dış gerçeklik düzleminde var olan ses ya da gürültüleri, işitimsel izlenimi yansıtacak biçimde aktaran, adlandırılan gerçeği ses öykünmesi yoluyla belirten dilsel öge* (Vardar, 2002: 216) Kamile İmer *doğa ve hayvan seslerine benzer seslerle yapılan, görüntüleri işitimsel bir izlenim yansıtacak biçimde aktaran, bir gerçeği ses öykünmesi yoluyla belirten dilsel öge* (İmer, 2011: 262) olduğu görüşündedir.

Hamza Zülfikar ise *Ses Yansımali Kelimeler* terimini kullanmasına rağmen diğer tanımlardan farklı olarak *yansıma kelimelerin insanın tatma, koklama, duyma, görme ve dokunma duyularıyla algıladığı tabiattaki canlılık ve hareketliliğin adlandırılmasıyla* (Zülfikar, 1995: 1) oluştuğunu vurgulayarak, sadece ses ve duyma duyusuna bağlamadan, diğer duyularla da ilişkilendirmiş ve *yansıma* terimine geniş bir anlam yüklemiştir.

Yansıma kelimeler, doğadaki canlı cansız bütün varlıkların seslerini ve görünüşlerini tasvir ve taklit etme yoluyla oluşurlar. Fakat bu yansımalar dış dünyadaki seslerin tam dengi değildir sadece insan dilinin elverdiği şekilde yansıtılmış benzerleridir. Dolayısıyla yansımalar seslerin tam

değil yaklaşık bir taklidedir. Bu durumda aynı ya da benzer yansımaların başka dillerde de görülmesi çok doğaldır. Fakat insan duyduğu ya da algıladığı sesleri kendi kişisel ve kültürel özelliklerine göre kendi konuştuğu dilde ifade eder. Yani dünya dillerindeki yansıma kelimelerin kaynağı ortaktır ancak isimlendirilirken ait olduğu dilin kurallarına göre isimlendirilmiştir. Her toplum doğada duyduğu sesleri dillerinin gramer yapısına, birikimine ve kültürel özelliklerine göre ifade etmiştir. Yansıma kelimeler dilde önemli bir gruba oluşturur. İnsanlar günlük hayatta duyduğu ses ve görünüşleri en iyi yansımali kelimelerle ifade edebilir. Yansıma kelimeler anlatıma canlılık katar. Hatta çocuklar ilk konuşmaya kendilerine göre anlamlandırıldığı yansımalarla başlar. Özellikle halk ağzında kullanılan ses yansımaları, anlaşma aracı olarak sık sık kullanılan sözcük gruplarıdır. Yansımalar yazı dilinde daha az kullanılırken, halk ağzında geniş biçimde kullanılmaktadır. Yansıma kelimeler kök olarak isim kökü karakterindedir (Banguoğlu, 2015: 402). Ancak getirilen çeşitli eklerle isim, sıfat, zarf ve fiil görevinde kullanılabilir.

1. Kırgız Türkçesinde Yansımalar Hakkında Genel Bilgi

1.1. Kırgız Türkçesinde Yansımalar

Kırgız Türkçesinde yansıma kelimeler ortak ve herkes tarafından benimsenmiş “*TuurandıSözdör / Taklidî Kelimeler*” başlığı altında incelenerek, tek bir terimle kullanılmaktadır. Yansıma kelimelerin tanımı hakkında bütün dilbilimciler aynı fikirdedirler. İbrayimAbduvaliev (2008: 342), Sarıbay Kудaybergenov (1980: 281), KarbozDıykanov (1990: 294), BolotYunusaliev (1959), BübüynaOruzbayeva (2009: 466), Aygöl Akunova (2009: 77) ve diğer Kırgız bilim adamları yansımaları genel olarak “*Caratılıştığı ar kanday tabıştardı tuurap cana kıymıl araketti, al abaldı, sırtkı körünüştü elestetip aytkan sözdör tuurandı sözdör dep atalat / Doğadaki her türlü sesleri taklit ederek ve hareketi, hali, dış görünüşleri tasvir ederek söylenen kelimelere, taklidi kelimeler denir*” şeklinde tanımlar.

Bilim adamları Kırgız Türkçesinde yansımaları geleneksel olarak iki gruba ayırarak incelerken son zamanlarda üç gruba ayırarak ele almaktadırlar. Kırgız Türkçesindeki ses taklidine dayalı olan yansıma kelimeler “*Tabış Tuurandı Sözdör / Ses Yansımali Kelimeler*”görüntü tasvirine dayalı olan yansımalar ise “*Eles Tuurandı Sözdör / Biçim (Görünüş) Yansımali Kelimeler*” olarak iki grup altında ele alınmıştır (Kудaybergenov, 1980: 281-286). Daha sonraki bazı çalışmalarda sezgi ve hisse dayalı olan sözcüklerin *Tuyum Tuurandı Sözdör / Sezgi Yansımali Kelimeler*” başlığı altında yansımaların üçüncü grubunu oluşturduğu görülmektedir (Dıykanov, 1990: 294). Ancak İbraim Abduvaliyev, Taşbolot Sadıkov (1997, 258-268) ve BübüynaOruzbayeva (2009: 466) *Ses ve Biçim Yansımaları* olarak ikiye, daha sonra Biçim Yansımaları “*Körüü Seziminin Negizinde / Görme Duyusuna Dayanan Biçim Yansımaları*” ve “*Tuyuu Seziminin Negizinde / Sezgiye Dayanan Biçim Yansımaları*”olarak tekrar kendi içinde ikiye ayırmışlardır.

Ses Yansımali Kelimeler canlı veya cansız varlıklardan ve doğanın çeşitli olaylarından çıkan sesleri taklit ederek oluşan kelimelerdir. Örnek: *kıt kıt* külüü (çocuğun gülmesi), *maaroo*(kuzuların melemesi), *tars*(tüfekten çıkan ses), *şarkıratma*(şelale) v.s.

Ses Yansımali Kelimelerneyi taklit ettiğine göre dört gruba ayrılır (Abduvaliyev, 2008: 344-345).

- 1) İnsanların çıkardığı sesler: *kübür-şıbır, bırs, ha-ha*, v.s.
- 2) Hayvanların çıkardığı sesler: *ars-ars, kükük, möö, maaız-ız*.v.s.
- 3) Cansız nesnelerin çıkardığı sesler: *tars, kars, kaçır-kuçur, düp*, v.s.
- 4) Doğa olaylarına ilişkin sesler: *çart-çurt, şatır-şutur, şar* v.s.

Biçim Yansımali Kelimeler canlı veya cansız varlıkların görünüşünü ve onların hareketini tasvir etmekle oluşan kelimelerdir. Bu tür kelimeler görme duyusuna ve sezgi duyusuna dayanan

biçim yansımalar olarak ikiye ayrılır. Görme duyusuna dayanan biçim yansımalar hissettiğimiz değil gördüğümüz şeylerin tasviridir. Kelimeyi duyduğumuzda görüntü gözümüzde canlanır. Örnek: *saksaygan*(saçları dağınık, taranmamış), *delden kulak* (büyük kulak) v.s. Sezgiye dayanan biçim yansımalar ise insanın vücut, koku, tat hisleri sayesinde ortaya çıkan kelimelerdir. Örnek: *cıtıbur* etüü (aniden gelen koku), *söögüzır zırooruu* (kemik ağrısı), *cürögübolkbolksoguu* (kalb atışı) v.s.

Biçim Yansımaları Kelimeler neyi tasvir ettiğine göre ikiye ayrılır (Kudaybergenov, 1980: 282).

1. Görünüşü, duruşu, sureti: *aksan, cark-curk*.
2. Hareketi, hali: *selt, dardaŋ-dardaŋ*.

Kırgız Türkçesi yansıma kelimeler bakımından çok zengindir. Yansıma kelimeler özellikle halk ağzında oldukça fazladır. Yansımalar sözlü konuşmadaki anlatımı daha da canlı yaparken, edebiyatta ise bahsedilmekte olan konunun daha kesin ve açık olmasını sağlar. Dolayısıyla sözlü edebiyatta, folklor ürünlerinde, halk destanı, tekerleme, atasözü ve deyimlerinde çok kullanılmakla beraber ilmi çalışmalarda ve resmi evraklarda özel isim olarak kalıplaşmış yansımalar hariç kullanımları söz konusu değildir.

Yansımalar hem ses hem yapı hem anlam bakımından diğer kelime türlerinden farklıdır. Ünlü ya da ünsüz tek bir sesin değişimi ile kelimenin anlamı tamamen değişebilir. İsim, fiil, zarf, sıfat ne olursa olsun her zaman kendi özelliğini korur. Başka hiçbir kelime grupları söz türetme yolları ile bir yansıma olamaz. Fakat bir yansıma isim de olur, fiil de. Bu süreçte de yansımaları kaybetmez, kelimenin sonuna ne gibi bir ek gelirse gelsin kökü her zaman bir taklitten oluşan yansımadır.

1.2. Kırgız Türkçesinde Yansımaların Yapısal Özellikleri

Kırgız Türkçesinde ses yansımaları kelimeler de, biçim yansımaları kelimeler de yapı bakımından *basit (cönököy)* ve *birleşik (tataal)* olarak ikiye ayrılır (Abduvaliyev, 2008: 346; Üsönaliyev, Ömüraliyev, 2007: 65).

Basit yansıma kelimeler bir tek kelimedenden oluşur. Onlar çoğu zaman sesin ya da görünüşün aniden ortaya çıkmasını ve kısa süreliğini gösterir. Genelde *et-*, *de-*, *koy-*, *kıl-* yardımcı fiilleri ile birlikte kullanılır. Örneğin *tars et-*, *çank de-* v.s. (Turgunbayev, 2012: 33)

Basit Ses Yansımaları Kelimeler yapısına göre ikiye ayrılır.

1) V(a); VC (ov); CV (ba); CVC (düp, şak, tak); CVCC (tars, bors) şeklinde tek heceli olurlar.

2) Ek alır, kelime türetirler: *şarkıratma, dübürt, küküük*.

Basit Biçim Yansımaları Kelimeler de yapısına göre ikiye ayrılır.

1). Genelde CVC ve CVCC şeklinde olur: *şıp, cark*.

2). Ek alır, kelime türetilir: *ürpöygön, saksagay*.

Birleşik yansımalar ise iki ve daha fazla sözcüklerden oluşur. Onlar taklit edilen sesin ya da görünüşün kesintisiz olduğunu, tekrarlandığını veya uzadığını gösterir (Abduvaliyev, 2008: 346). Mesela *kars-kürs*, *şaldur-şuldur*, *uu-duu*, *zuu-zuu*, *daldaŋ-daldaŋ*, *bökçön-bökçön*v.s. Bu tür kelimeler Türkiye Türkçesinde *ikilemeler* olarak bilinir. İkilemeli yansımalar, iki ögesi de aynı sözcükten oluşan tekrarlardan ya da anlamı yakın veya karşıt olan eşsesli sözcüklerden oluşur. İkilemeler anlatımı zenginleştirir, süreklilik açısından doğal sese veya harekete çok daha yakın olmasını sağlar.

Birleşik Ses Yansımali Kelimeler yapısına göre iki gruba ayrılır.

- 1). İki ögesi de aynı sözcükten oluşan yansımalar: *kıtır-kıtır*.
- 2). Eş anlamlı veya zıt anlamlı eşsesli sözcüklerden oluşan yansımalar: *çart-çurt*.

Birleşik ses yansımali kelimeler anlamına göre üçe ise üçe ayrılırlar (Kudaybergenov, 1980: 282)

- 1) İki sözcüğün ikisi de anlamlı olanlar: *kıykıldap-çiykıldap*
- 2) İki sözcüğün biri anlamsız olanlar: *şak-şuk*
- 3) İki sözcüğün ikisi de anlamsız olanlar: *ızıñ-kızıñ*

Birleşik Biçim Yansımali Kelimeler yapısına göre iki gruba ayrılır.

- 1) İki ögesi de aynı sözcükten oluşan yansımalar: *mölt-mölt*.
- 2) Eş anlamlı veya zıt anlamlı eşsesli sözcüklerden oluşan yansımalar: *arbañ-tarbañ*.

2. Kırgız Türkçesinde Yansımali Kelimelerden Söz Türetme Yolları

Ses yansımaları, doğadaki çeşitli sesleri konuşma diline aktarması sebebiyle başlı başına sözcük yapımı içerisinde özel bir yere sahiptir. Ses yansımaları tamamen taklit sonucu ortaya çıkarlar ve dilimizin nisbetinde tam değil yaklaşık olanlarını veya benzerlerini elde ederiz. Bu yüzden esasında uydurma sözcük olsalar da dilimizin söz varlığının zenginleşmesinde oldukça büyük önem taşırlar. Bu sözcükler, kök halinde ekleme dışı sözcük yapımı yoluyla dilimize girer, daha sonra ekleme yoluyla yapım ve çekim ekleriyle çeşit çeşit kelimeler türetirler. Dolayısıyla onlar isim, sıfat, zarf ve fiil olabilmektedirler. Yansımali sözcükler ikileme şeklinde bir araya gelerek de sözcük yapımı oluşturmaktadır. Yansımaları, tek heceli köklerden giderek genişleyen ve türetmelerle büyüyen bir yapıya sahip oldukları için yapı bilgisi açısından *Kökler* ve *Türevler* olarak iki başlık altında incelememiz doğru olacaktır.

2.1. Kökler

Kırgız Türkçesinde yansımalar kök halinde fazla kullanılmaz. İkilemeli biçimleri, çeşitli eklerle türemiş biçimleri ya da yardımcı fiillerin yardımıyla kurulmuş biçimleri dilimizde oldukça çok kullanılmaktadır. Hatta bu gibi kullanımlardan dolayı böyle bir kökün varlığı ortaya çıkmaktadır.

Birincil biçimler yansımaların en küçük tek heceli parçasıdır. Anlamlı olarak yalın durumunda ve ikilemeli biçimlerde görülür. Kırgız Türkçesinde birincil biçimlerin çoğu tek başına anlamlı birer isim'dir. Tek başına anlamlı fiiller ise az sayıda kullanılmaktadır. Fiil olarak kullanımların çoğu çeşitli eklerle türeyerek, yardımcı fiillerle veya öteki fiillerin yardımıyla oluşur.

2.1.1. İsim Görevinde Kullanımları

Yansımaların çoğu genel olarak isim yapısındadır. Dolayısıyla birincil biçimlerin çoğu da isim durumundadır. Ancak kalıplaşmış birer anlamlı isim olarak sayıca çok fazla değildir. Kırgız Türkçesinde yansımaların yalın hali değil, türemiş, ek almış veya yardımcı veya diğer fiillerle kurulmuş biçimleri kullanımda daha çok tercih edilmektedir.

Tek başına, herhangi bir ek almadan, yalın durumda kullanılan kalıplaşmış isim görevinde birincil biçim yansımalar anlamlı olarak ad ve sıfat görevinde kullanılmaktadır.

car : İlan, duyuru, bildiri, haber (Arıkoğlu vd., 2018: 515).

çuu :Gürültü, kavga (Arıkoğlu vd., 2018: 760).

cır : 1. Kavgacı, huysuz kimse (Arıkoğlu vd., 2018: 731).

dañ : 1. Şöhret, nam, ün. 2. Belli, açık, bilinen (Arıkoğlu vd., 2018: 781).

duu : 1. Gürültü, şamata 2. Kavgacı, dövüş, savaş 3. Söylenti, söz. (Arıkoğlu vd., 2018: 841).

düñ : 1. Şöhret, nam, ün. 2. Söylenti, laf, dedikodu. (Arıkoğlu vd., 2018: 845).

Aynı şekilde kök halinde kalıplaşmış isim olarak ikilemeli yansımalar da vardır.

çuru-çuu : Gürültü, patırtı (Arıkoğlu vd., 2018: 760).

kürü-güü : Gürültü (Arıkoğlu vd., 2018: 1473).

uu-duu : Uğultu (Arıkoğlu vd., 2018: 2169).

ızı-çuu : Gürültü, patırtı (Arıkoğlu vd., 2018: 982).

Çocuk dilinde kullanılan yansımalar kök halinde olur ve çoğu zaman ad görevinde kullanılır. Fiilleştirilirken yardımcı fiillerle kullanılır.

pa (Sıcak, ateş)

maa(Koyun)

möö (İnek)

kıh (Kir, toz)

böö (Çirkin, korkunç)

Çocuk dilinde ikilemeli şekilleri de çok kullanılışlıdır.

apap (Mama, yiyecek)

bumbum (Araba, araç)

avav (Köpek)

mıymıy (Kedi)

tahtah(Oyuncak tüfekte oynanan oyun)

ayay (Cici, yeni, güzel)

ohoh (Ağrı, yara)

2.1.2. Fiil Görevinde Kullanımları

Kırgız Türkçesinde kök halinde yansımalar fiil olarak çoğunlukla yardımcı ve diğer fiillerle kullanılıyor. Kök halinde doğrudan fiil olarak kullanımları yansımaları azdır.. Türkiye Türkçesiyle ilgili Hamza Zülfikar'ın birincil durumda yansımaları fiiller konusunda verdiği örneklerin bazıları Kırgız Türkçesinde de kullanılmaktadır. Örneğin, *cır-* (Yırtmak, -Dz); *cirt-* (Yırtmak, -To); *çak-* (Vurarak sokmak, yerleştirmek, TSöz), Kırgız Türkçesinde “vurarak kırmak, parçalamak” (Arıkoğlu vd., 2018: 683) anlamında kullanılıyor; *çap-* (Kesmek, TENNURİ) Kırgız Türkçesinde “vurmak, çakmak” (Arıkoğlu vd., 2018: 696) anlamında kullanılıyor; *gak-* *kak-* (İtmek, sokmak, saplamak –Çr) Kırgızcadakak-; *gırç-*, *kırç-* (Kesmek, biçmek, -Isp) Kırgızcadakırç-; *gırk-*, *kırk-* (Kırmak, -İç) Kırgızcadakırk-, (Zülfikar, 1995: 108-109) vb. Eğer bu fiiller yansımaları fiilse, Kırgız Türkçesinde kök halinde kullanılan yansımaları fiiller yok demek yanlış olur. Ancak Kırgız Türkçesindeki bu fiillerin yansıma olduğunu savunan ya da gramer kitaplarında yansıma olarak gösteren bir kaynağa rastlanmamıştır. Bu durumda aşağıdaki fiiller kök halinde kullanılan yansıma fiillerdir:

canç- : Ezmek, kırmak, vurmak, ufalamak (Arıkoğlu vd., 2018: 501).

cır- : Yırtmak, yarmak, delmek (Arıkoğlu vd., 2018: 596).

cış- : Ovmak, ovalamak (Arıkoğlu vd., 2018: 598).

çak- : Kırmak, ezerek parçalamak (Arıkoğlu vd., 2018: 683).

çap- : Vurmak, çakmak (Arıkoğlu vd., 2018: 696).

kak- : Çakmak, vurarak sokup yerleştirmek (Arıkoğlu vd., 2018: 1051).

kırç- : Parçalayarak kesmek, bölmek (Arıkoğlu vd., 2018: 1237).

kırk- : Kesmek, kırmak (Arıkoğlu vd., 2018: 1240). vb.

2.1.3. Yardımcı Fiillerle Beraber Kullanımları

Yansımalar çoğu zaman yardımcı fiillerle beraber kullanılır. Hamza Zülfikar'a göre fiil olarak kullanılmalarını sağlamak ve zamanlara göre çekimlerini yapabilmek için yardımcı fiillerden yararlanılmıştır.(Zülfikar, 1995: 93). Bu durumda yansımaların daha açık anlam kazandığını görülür. Kırgız Türkçesinde yansımaları yüklemleştirmekte *et-*, *de-*, *bol-*, *kıl-*, *koy-* yardımcı fiilleri kullanılır. En işlek ve hemen hemen bütün yansımalarla kullanılabilir yardımcı fiiller *et-* ve *de-* tir.

Kırgız Türkçesinde birincil biçim yansımaların fiil olarak kullanımında her zaman aynı yardımcı fiil veya tasfiri olmayan diğer fiillerle kullanılmaz. Yeri geldiğinde fiiller değişebilir bu da anlamı değiştirir. Örnek olarak *cım* yansımasını verecek olursak; *cım bol-* (1. Bilmiyormuş, haberi yokmuş gibi yaparak susmak, sessiz kalmak. 2. Sessizleşmek, sessiz olmak), *cımcı* (Sessizce yatmak), *cım kül-* (Gülümsemek), *cım et-* (Parlamak), *cım de-* (Mutlu olmak), *cımdebe-* (Susmak, sesiz kalmak), *cımdeytüş-* (Aniden mutlu olmak, için için sevinmek), *cım-cım* (Pırıl pırıl, parıl parıl), *cım-cım kül-* (Gözleri parlayarak gülümsemek), *cım-cım bol-* (Gizlenmek, saklanmak, belirsiz kalmak), *cımcım et-* (Parlamak, ışıldamak) vb. Bunun gibi Kırgız Türkçesinde aynı yansımayı farklı fiillerle beraber görmek mümkündür. Bu durumda yansımanın anlamı da değişmektedir.

et- Fiiliyle Birincil Biçimler

Kırgız Türkçesinde birincil biçimlerde kullanılan en işlek yardımcı fiil *et-* fiilidir. Hemen hemen bütün yansımalarda kullanılmaktadır. *tüş-* fiiliyle birlikte kullanımı da mevcuttur. Mesela, *cark ete tüştü*. Bu tür kullanımlar anlatıma aniden, birdenbire gibi anlamları katmaktadır.

bart et- : Kart gurt etmek (Arıkoğlu vd., 2018: 265).

bılk et- : Seçirmek, hafifçe oynamak (Arıkoğlu vd., 2018: 345).

cark et- : Parlamak, parıldamak (Arıkoğlu vd., 2018: 524).

dürt et- : Birdenbire yanmak (Arıkoğlu vd., 2018: 849).

selt et- : Korkudan dolayı ürpermek, sıçramak (Arıkoğlu vd., 2018: 1797).

kars et- : Tak, tok diye ses çıkmak (Arıkoğlu vd., 2018: 1130).

kort et- : Çabucak Kırılıvermek (Arıkoğlu vd., 2018: 1325).

künk et- : Açık konuşmamak bir şeyler söylenmek (Arıkoğlu vd., 2018: 1466). vb.

kıl- Fiiliyle Birincil Biçimler.

Yardımcı fiillerin içinde en az kullanılan fiildir. Daha çok isim olarak kalıplaşmış yansımalarla görülür.

dañ kıl- : Duyurmak, yaymak (Arıkoğlu vd., 2018: 783).

düñ kıl- : Yaymak, birçok kimseye duyurmak (Arıkoğlu vd., 2018: 845).

bol- Fiiliyle Birincil Biçimler

cım bol- : Sessiz olmak, sessiz kalmak (Arıkoğlu vd., 2018: 593).

dañ bol- : Belli olmak, yayılmak (Arıkoğlu vd., 2018: 783).

düñ bol- : Söz çıkmak, söylenti dolaşmak (Arıkoğlu vd., 2018: 845).

de- Fiiliyle Birincil Biçimler

et- fiilinden sonra gelen en işlek fiildir. Biçim yansımalarından daha az olmakla beraber ses yansımalarında daha çok görülür. Kullanım olarak geniş bir alan kapsamaktadır. Cümleler hem *de-* fiiliyle olumlu hem de *debe-* fiiliyle olumsuz olarak da kurulabilir. Ayrıca anlatıma ansızın, birdenbire, aniden anlamlarını katmak için *tüüş-* fiiliyle birlikte de kullanılabilir.

şuu de- : 1. Pır diye ses çıkarmak. 2. Kalbi yerinden fırlayacak gibi olmak (Arıkoğlu vd., 2018: 1916).

kıñ de- : Ses vermek, herhangi bir ses çıkarmak (Arıkoğlu vd., 2018: 1233).

kıñdebe- : Gıkı çıkmamak, gık dememek (Arıkoğlu vd., 2018: 1233).

kıñk de- : İnlemek (Arıkoğlu vd., 2018: 1234).

kıñkdebe- : Gıkı çıkmamak (Arıkoğlu vd., 2018: 1234).

cımdeytüüş- : İçin için sevinmek, mutlu olmak (Arıkoğlu vd., 2018: 593).

çırtdeytüş- : Yüzü düşmek, somurtmak (Arıkoğlu vd., 2018: 733).

çurdeytüş- : Birdenbire gürültü koparmak (Arıkoğlu vd., 2018: 759).

duudeytüş- : Ansızın bir gürültü duyulmak (Arıkoğlu vd., 2018: 841).

düñdeytüş- : Kısa sürede yayılmak, duyulmak (Arıkoğlu vd., 2018: 845).

dürdeytüş- : Titremek, korkuya kapılmak (Arıkoğlu vd., 2018: 847).

şılkeytüş- : Birden bire aşağı doğru sarkıvermek, kafasının öne veya yana eğmek (Arıkoğlu vd., 2018: 1902).

Yansıma kelimeler, ikileme halinde de oldukça fazla kullanılırlar. İkilemeler her zaman eylemin daha kesin anlamlı ve canlı olmasını sağlar. Hareketin uzadığını, tekrarlandığını, birden fazla olduğunu gösterirler. Özellikle ikilemeyle beraber yardımcı fiil de kullanılırsa anlatım daha kesin ve daha zengin olur. En çok kullanılan yardımcı fiil *et-* ve *bol-* fiilleridir.

bıc-bıc et- : Kaynamak, mayalı bir şeyler kabarıp köpürmek (Arıkoğlu vd., 2018: 339).

bık-bık et- : Fıkır fıkır etmek, kaynamak (Arıkoğlu vd., 2018: 342).

celp-celp et- : Dalgalanmak, kıpırdamak (Arıkoğlu vd., 2018: 558).

küñk-mıñk et- : Açık konuşmamak, mırıldanmak (Arıkoğlu vd., 2018: 1466).

çıy-çuy et- : Cıkcık etmek (Arıkoğlu vd., 2018: 735).

bas-bas bol- : Sakinleşmek, durmak (Arıkoğlu vd., 2018: 268).

bit-çit bol- : Paramparça olmak (Arıkoğlu vd., 2018: 352).

melt-kalt bol- : Dolup taşmak, gereğinden çok olmak (Arıkoğlu vd., 2018: 1539).

tım-tım bol- : Susmak, sakinleşmek (Arıkoğlu vd., 2018: 2023).

bas-bas kıl : Sakinleştirmek, yatıştırmak, durdurmak (Arıkoğlu vd., 2018: 268).

çıy-py kıl : Alelacele sıcak ve hafif bir şeyler hazırlamak (Arıkoğlu vd., 2018: 735).

2.1.4. Öteki Fiillerle Beraber Kullanımları

Kırgız Türkçesinde yansıma kökler, yardımcı fiiller dışında başka fiillerle beraber de kullanılır. Bu tür fiiller birincil biçim yansımalarının anlamını tamamlamaktadır. Bu kullanım şekli ile yansımalar daha açık ve kesin bir anlam kazanırlar.

Kırgız Türkçesinde yansımalar anlatıma canlılık katan, anlatımı süsleyen, tamamlayan kelime türlerinden olduğu için herhangi bir fiil ile birlikte cümle içerisinde geçebilir. Yansımalar yapım ve çekim ekleriyle türeyebilen bir kelime kategorisi olduğundan öteki fiillerle birlikte kullanımı daha çok birincil biçimlere aittir. Herhangi bir birincil biçim yansımayı diğer herhangi bir fiil ile görmek mümkündür. Mesela; *karstış- (ısır-), bors kül- (gülmek), şıp çık (çıkma)*. Ancak, bazı fiiler yardımcı fiiller gibi çok sayıda da kullanılabilir. Örneğin, *koy-, sal-, ber-, çık-* vb.

koy- Fiiliyle Birincil Biçimler

cılt koy- : Birdenbire yok olmak, gözden kaybolmak (Arıkoğlu vd., 2018: 591).

kılt koy- : Birdenbire kaybolmak, ansızın sıvışmak (Arıkoğlu vd., 2018: 1228).

dır koy- : Hemen harekete geçmek veya birden kaçmak (Arıkoğlu vd., 2018: 815).

duu koy- : Birden ve hızlı bir şekilde hareket etmek (Arıkoğlu vd., 2018: 841).

ber- Fiiliyle Birincil Biçimler

cıltber- : Birdenbire kaybolmak (Arıkoğlu vd., 2018: 591).

dırber- : Birden kaçmak (Arıkoğlu vd., 2018: 815).

sal- Fiiliyle Birincil Biçimler

duu sal- : Birden hızlı bir şekilde hareket etmek (Arıkoğlu vd., 2018: 841).

çuu sal- : Gürültü çıkarmak, koparmak (Arıkoğlu vd., 2018: 761).

çır sal- : Kavga çıkarmak (Arıkoğlu vd., 2018: 731).

çık- Fiiliyle Birincil Biçimler

çuu çık- : Gürültü kopmak (Arıkoğlu vd., 2018: 761).

çır çık- : Kavga çıkmak (Arıkoğlu vd., 2018: 731).

Diğer Fiillerle Birincil Biçimler

cark can- : Birdenbire alev almak, tutuşmak (Arıkoğlu vd., 2018: 524).

çark ur- : Fırlamak, hızla bulunduğu yerden çıkmak (Arıkoğlu vd., 2018: 700).

çart kes- : Pat diye kesmek (Arıkoğlu vd., 2018: 702).

çortayt- : Kesin ve açık konuşmak (Arıkoğlu vd., 2018: 748).

tıp basıl- : Hemen durmak, hemen susmak, sesi kesilmek (Arıkoğlu vd., 2018: 2027) vb.

İkileme halinde genelde harekete ait bir fiille beraber kullanılırlar. İkilemeler eyleme uygun olarak birbirini tamamlarlar.

calt-calt kara- : Sürekli bakmak, bakınmak (Arıkoğlu vd., 2018: 492).

kürü-küütüş- : Gürültü çıkarmak (Arıkoğlu vd., 2018: 1473).

oŋko-çoŋko at- : Takla atmak, devrilip yuvarlanmak (Arıkoğlu vd., 2018: 1638).

kıt-kıt kül- : Kıkır kıkır gülmek (Arıkoğlu vd., 2018: 1248).

cım-cım kül- : Gözleri parlayarak gülümsmek (Arıkoğlu vd., 2018: 593).

2.2. Türevler

Yansıma kelimelerden de yeni isim ve fiiller türetilmektedir. Seminerimizde bu türetmede hangi eklerin daha çok kullanıldığı da görülmüş olacaktır. Bu grubu yansıma kelimelerden “İsimden İsim Yapma Ekleri”yle isim türetenler; yansıma kelimelerden “İsimden Fiil Yapma Ekleri”yle fiil türetenler şeklinde iki grup halinde ele alacağız.

2.2.1. Yansıma Kelimelerden İsimden İsim Yapma Ekleriyle Kelime Türetenler:

2.2.1.1. Türetme/ Kuvvetlendirme

Yansıma kelimelerde bildiğimiz isimden isim yapma eklerinden başka birde anlamı kuvvetlendirdiğini düşündüğümüz birtakım seslerle de isim türetilmektedir. Mesela, *+ır* (çaŋ+**ır**), *+s* (ar+s), *+t* (kür+**t**), *+k* (zır+**k**). Bu tür sesler köklerden hemen sonra geldiği için bazen kökün devamı olarak bazen de bir ek olarak kabul edilmektedir. Ancak kökün devamı mıdır, ek midir yada kuvvetlendirici bir unsur mu tam açığa kavuşmuş değildir. Örneğin “*şığır*” kelimesi, *şığır*+*gır* (*yansıma+gır eki*), *şığır*+*ır* (*yansıma+ır kuvvetlendirici*) yoksa *şığır*+*k+ır* (*yansıma+kkuvvetlendirici+ır eki*) midir tartışılabilir.

Ayrıca *tırs*, *kürt*, *şart*, *kaŋk*, *taŋk*, vb. bu gibi CVCC kalıbındaki yansımaların son seslerini çıkardığımız zaman “*tır*”, “*kür*”, “*sar*”, “*kaŋ*” “*taŋ*” gibi üç sesli köklere ulaşılabilir. Bu üç sesli köklerden bir kısmı üç sesli olarak aynen ikileme veya yakın anlamlı ikileme olarak kullanılmaktadır. Örnek: *tıt-tır*, *kür-kür*, *şar-şar*, *taŋ-taŋ*, *kır-kır*, *sar-sar*, *sır-sır*, *şaŋ-şuŋ*, *tır-tır*, *zır-zır* vb. Ancak bu tür kelimelerin bazılarının üç sesli kök olarak kullanımı mevcut değildir. Kazak Türkçesiyle ilgili aynı durumdan bahseden Nergis Biray (2013: 1097) üç sesli örneklerin türevleriyle aralarında anlam birliği ve yakınlığının olması sebebiyle bu gibi seslerin anlamı kuvvetlendiren birer morphem olabileceğini söylemektedir.

+ır

şığır+ bir yansıma, *şığır*+ da bir yansıma *şığır*+*ır* da bir yansıma. Yansıma *+ır* eki veya kuvvetlendiricisi anlamca güçlendirmiş. Bu türetme/kuvvetlendirme (*+ır*) ile genişleyen şekiller tek başlarına çok kullanılmamakta farklı eklerle tekrar genişleyerek kullanım alanı kazanmaktadır.

şığır+**ır** / Şangırtı (Arıkoğlu vd., 2018: 1903).

şığır+**ır**+**ak** / Çıngırak, zil sesi (Arıkoğlu vd., 2018: 1903).

kıt+**ır** / Kıtır ses (Arıkoğlu vd., 2018: 141).

şat+**ır**+**ak** / Sıvı, akışkan cisim (Arıkoğlu vd., 2018: 1894).

bad+**ır**+**ak** / Patlamış mısır (Arıkoğlu vd., 2018: 221).

+s

ar+**s** / Köpeğin havlarken çıkardığı ses (Arıkoğlu vd., 2018: 141).

bor+**s** / İnsan gülünce ve köpek havlayınca kısa ve kesik çıkan ses (Arıkoğlu vd., 2018: 392).

tor+**s** / Pat (Arıkoğlu vd., 2018: 2081).

+t

“*kür*” yansımasına *+t* getirilerek *kür*+*t*.

kür+t+gü, *kür+t+ük* gibi tekrar genişletilmiş şekiller kullanılır.

kar+t / geçirme sırasında çıkan ses (Arıkoğlu vd., 2018: 1132).

şar+t / hemencecik, çarçabucak (Arıkoğlu vd., 2018: 1892).

+k

Yine aynı şekilde sadece anlamca güçlendiriyor.

kañ+k / 1. Köpek veya kurtların çenilemesi. 2. Çın, çınlama sesi (Arıkoğlu vd., 2018: 1094).

zañ+k / silahtan çıkan şiddetli ses, güm (Arıkoğlu vd., 2018: 2209).

zıñ+k / zonk (Arıkoğlu vd., 2018: 2214).

+p

düm+p : Altı boş yere basıldığında veya bir şeye vurulduğunda çıkan ses, küt (Arıkoğlu vd., 2018: 844).

+ç

kar+ç : Pat, sert bir şeyler kırıldığında veya çarpıştığında çıkan ses (Arıkoğlu vd., 2018: 1120).

kır+ç : Kapı açılınca veya kara basıldığında çıkan ses (Arıkoğlu vd., 2018: 1237).

2.2.1.2. Ad Yapma Ekleriyle Türetilmiş Biçimler

+Ak / +Ik / +Ok / +Uk

İsim kökü + Ak / Ik / Ok / Uk-

balç+ık : Balçık, çamur (Arıkoğlu vd., 2018: 241).

kük+ük : Guguk kuşu (Arıkoğlu vd., 2018: 1453).

kürt+ük : Kürtün, kar yığını, tümseği (Arıkoğlu vd., 2018: 1473).

Fiil kökü -Ak / Ik / Ok / Uk-

tır-ık : Yara izi (Arıkoğlu vd., 2018: 2029).

cır-ık : Dudakları, burnu yarık, yırtık (Arıkoğlu vd., 2018: 597).

+GU

İsim kökü + GU

kürt+gü : Kürtün, kar yığını (Arıkoğlu vd., 2018: 1473).

+An / +In

İsim kökü + An / In

şarp+ın : hlk. Akan suyun şarılıtsı, şırılıtsı (Arıkoğlu vd., 2018: 1893).

burk+anşark+an : 1. Gürleyerek, gürültülü. 2. Öfkeli, kızgın. (Arıkoğlu vd., 2018: 438).

+Ir / +Ur

bıç+ır : çatırt (Arıkoğlu vd., 2018: 341).

bıd+ır : pürtük, küçük kabarcık (Arıkoğlu vd., 2018: 342).

balc+ır : salgı, salgı maddesi (Arıkoğlu vd., 2018: 343).

boc+ur : devamlı, çok söylenen söz. (Arıkoğlu vd., 2018: 374).

cib+ır : kabartılı, pürtüklü (Arıkoğlu vd., 2018: 577).

çat+ır : çatır(damak) (Arıkoğlu vd., 2018: 703).

kıt+ır : kıtır ses (Arıkoğlu vd., 2018: 1248).

sölt+ür : sünepe, beceriksiz (Arıkoğlu vd., 2018: 1843).

tap+ır : tapır(damak) (Arıkoğlu vd., 2018: 1954).

kıb+ır : Yavaş, hızlı olmayan, ağır (Arıkoğlu vd., 2018: 1216).

şald+ır : Takır tukur (Arıkoğlu vd., 2018: 1885).

+II / +UI

ap+ıl : Aceleyle, telaşla (Arıkoğlu vd., 2018: 120).

balb+ıl : Alev alev, pırıl pırıl (Arıkoğlu vd., 2018: 239).

bülb+ül : Sönük, parlaklığı az (Arıkoğlu vd., 2018: 457).

dömb+ül : Tepe (Arıkoğlu vd., 2018: 833).

kap+ıl : Aniden, ansızın (Arıkoğlu vd., 2018: 1098).

+Iş / Uş

dab+ış : Ses, seda, ün (Arıkoğlu vd., 2018: 771).

şıb+ış : Çıtırıtı (Arıkoğlu vd., 2018: 1900).

tıb+ış : Ses (Arıkoğlu vd., 2018: 2019).

+Ak / +Ik / +Ok / +Uk

Yansıma isim kökünden isim türetir. Niteleme yapmakta ve sıfat göreviyle kullanılmaktadır.

İsim Kökü + Ir / Ur - Ak / Ik / Ok / Uk

bad+ır+ak : Patlamış mısır, kavrulmuş buğday veya arpa (Arıkoğlu vd., 2018: 221).

calt+ır+ak : Parlak, parıltı, pırıltı, ışıltı (Arıkoğlu vd., 2018: 492).

çın+ır+ık : Çılgılık, feryat. (Arıkoğlu vd., 2018: 729).

çim+ır+ık : Topaç oyuncağı (Arıkoğlu vd., 2018: 738).

kald+ır+ak : 1. Paldır küldür ses, çatırtı. 2. Kuru, kurumuş (Arıkoğlu vd., 2018: 1066).

kalt+ır+ak : Titrek, titreyen (Arıkoğlu vd., 2018: 1074).

kıt+ır+ak : Kıtır kıtır (Arıkoğlu vd., 2018: 1248).

koñ+ur+uk : Horlama sesi (Arıkoğlu vd., 2018: 1313).

şıld+ır+ak : Çıngırak (Arıkoğlu vd., 2018: 1902).

İsim kökü + kIr / kUr -Ak / Ik / Ok / Uk

ar+kır-ak : Bağırarak yüksek sesle konuşan kimse (Arıkoğlu vd., 2018: 262).

bış+kır-ık : 1. Tıksırma, aksırma 2. Aniden gülme (Arıkoğlu vd., 2018: 352).

çüç+kür-ük : Aksırmak, hapsırmak. (Arıkoğlu vd., 2018: 761).

ış+kır-ık : Düdük sesi, ıslık (Arıkoğlu vd., 2018: 977).

kat+kır-ık : Kahkaha (Arıkoğlu vd., 2018: 1146).

ke+kır-ık : Geçirme (Arıkoğlu vd., 2018: 1182).

koş+kır-ık : Atın ürktüğü zaman çıkardığı hırıltılı ses (Arıkoğlu vd., 2018: 1329).

t+kr-k : Tükürük (Arıkoğlu vd., 2018: 2129).

kr+kr-k : Grleme (Arıkoğlu vd., 2018: 1470).

şar+kır-ık : şarıltı (Arıkoğlu vd., 2018: 1892).

-k

İsim kökü +II / +UI + dA - k

+II / UI + dA- birleşik ekiyle fiil gövdesi olan yansıma kelimeler -k ekinin eklenmesiyle tekrar isim türetilir.

ac+ıl+da-k : Ağız kavgası eden kimse (Arıkoğlu vd., 2018: 28).

ađ+ıl+da-k : Bağırıp çağıran, fkeli (Arıkoğlu vd., 2018: 114).

ağk+ıl+da-k : Sağına soluna bakmadan devamlı bağırıp kimse (Arıkoğlu vd., 2018: 116).

bac+ıl+da-k : Çok konuşan kimse (Arıkoğlu vd., 2018: 219).

bak+ıl+da-k : Gereksiz yere yüksek sesle çok konuşan kimse (Arıkoğlu vd., 2018: 229).

balb+ıl+da-k : Parlak (Arıkoğlu vd., 2018: 239).

dk+l+d-k : Paldır küldür ses (Arıkoğlu vd., 2018: 843).

tık+ıl+da-k : 1. Tıkırtı yapan. 2. Hızlı hareket eden kimse (Arıkoğlu vd., 2018: 2021).

İşim kökü + rA - k

+ra- ekinin yardımı ile yansıma fiil olan kelimeler -k ekini alarak tekrar isim, daha doğrusu sıfat olabilmektedir.

maa+ra-k : Sürekli meleyen koyun, kuzu (Arıkoğlu vd., 2018: 1500).

m+r-k : Sürekli bğren inek, kz (Arıkoğlu vd., 2018: 157).

İsim kökü + Ay / +Iy / +Oy / +Uy -k

Çoğu zaman biçim yansımalarında rastlanır. Kullanım olarak sıfat durumundadır. + Ay / Iy / Oy / Uy eklerinden sonra gelir. -k ekinin gelmesiyle y- düşer. -đ eki için de aynı durum söz konusudur. Mesela; *ksy-*, *ksk*, *ksğ*

bırb+ı-k : Buruşmuş burun (Arıkoğlu vd., 2018: 346).

saks+a-k : Saçları, tüyleri dağımık, kabarık (Arıkoğlu vd., 2018: 1761).

tayt+a-k : Paytak, arpık eğri bacaklı (Arıkoğlu vd., 2018: 1982).

tomp+o-k : Kabarık, şişkin, tombul (Arıkoğlu vd., 2018: 2069).

-đ / ñ

İsim gövdesi + Ay / +Iy / +Oy / +Uy - đ

İsimden isim yapar. +ng> -ñ nbetleşmesiyle ortaya çıkmış olabilir. Biçim yansımaları oluşturur. Kullanım olarak çoğu zaman sıfat durumundadır. + Ay / Iy / Oy / Uy- eklerinden sonra gelir ve y'sesiy ekini alınca düşer.

birb+ı-ıy : Her zaman ağlayacak gibi yüzünü burnunu buruşturan insan (Arıkoğlu vd., 2018: 346).

saks+a-ıy : Saçları, tüyleri dağınık (Arıkoğlu vd., 2018: 1761)

-mA

İsim kökü +Ir / +Ur / +kIr / +kUr + A / +O / +I / +U- mA

+A-, +O-, +I-, +U- ekleriyle isimden fiil türeten yansıma kelimeler bu gövdelerin üzerine *-ma* eki olarak tekrar isim türetirler:

caldır+a-ma : Anlamsız, garip durum, iradesiz cansız kimse (Arıkoğlu vd., 2018: 485).

şarkır+a-ma : Çağlayan, coşkun akan su (Arıkoğlu vd., 2018: 1892).

Ettirgenlik ekinden sonra da gelebilir.

şarkır+a+t-ma : Şelale (Arıkoğlu vd., 2018: 1892).

-ke

İsim kökü + Ay / Oy /Iy / Uy – ke

+Ay-, +Oy-, +Iy-, +Uy- ekleriyle isimden fiil türeten yansıma kelimeler bu gövdelerin üzerine *-ke* eki olarak tekrar isim türetirler. Bu durumda -y düşer:

alc+a-ke : Çok gevezelik eden, abuk sabuk konuşan (Arıkoğlu vd., 2018: 77).

balp+a-ke : Cömert, alicenap (Arıkoğlu vd., 2018: 246).

calc+a-ke : Budala (Arıkoğlu vd., 2018: 484).

-GAy / -GIy

İsim kökü + Ay / +Oy / +Iy / +Uy + -GAy / -GIy

+Ay-, +Oy-, +Iy-, +Uy- ekleriyle isimden fiil türeten yansıma kelimeler bu gövdelerin üzerine *-GAy* eki olarak tekrar isim türetirler. Bu durumda -y düşer.

alc+a-gay : Büyük açılmış olan yaka veya delik (Arıkoğlu vd., 2018: 77).

aps+a-gay : Dağınık görünüşte olma (Arıkoğlu vd., 2018: 123).

balç+a-gay : Yassı ve yayvan (Arıkoğlu vd., 2018: 241).

balp+a-gay : Kilolu, yayvan (Arıkoğlu vd., 2018: 245).

birb+ı-gıy : Pat burun (Arıkoğlu vd., 2018: 346).

düird+ü-güy : Kambur, çıkıntı (Arıkoğlu vd., 2018: 848).

ad+ır+a-kay : Sıkı olmayan (Arıkoğlu vd., 2018: 40).

bad+ır+a-kay : İri (Arıkoğlu vd., 2018: 221).

ba+kır+a-kay : patlak göz, iri göz (Arıkoğlu vd., 2018: 230).

+GAk

şıbir+gak : Sık ve yoğun bir biçimde yağan kuru kar veya yağmur (Arıkoğlu vd., 2018: 1900).

-gAn

İsim kökü + Ay / Oy / Iy / Uy – GAn / GIn

Fiil yapan +Ay-, +Oy-, +Iy-, +Uy- eklerinin üzerine-gAn eki gelerek tekrar isim türetilir. Sıfat durumunda kullanılır. +Ay-, +Oy-, +Iy-, +Uy- ekiyle oluşmuş fillerden tekrar isim türetildiğinde -y sesinin düşmediği, sadece bu ekle beraber kullanıldığında görülmektedir.

balt+ay-gan : Büyük, kocaman (Arıkoğlu vd., 2018: 248).

bıyp+ıy-gan : Küçücük (Arıkoğlu vd., 2018: 354).

bolp+oy-gon : Tombul (Arıkoğlu vd., 2018: 380).

bölt+öy-gön : Kabarık, tombul (Arıkoğlu vd., 2018: 410).

tart+ay-gan : Eli ayacı uzun (Arıkoğlu vd., 2018: 1965).

+KAn

Kalıplaşmış isim yapar.

babır+gan : Baykuşgiller türünden yırtıcı bir kuş (Arıkoğlu vd., 2018: 218).

bars+kan : Balyoz, ağır çekiç (Arıkoğlu vd., 2018: 265).

cıltır+kan : Hayvanların yediği çok yıllık yabani bir ot türü (Arıkoğlu vd., 2018: 592).

çuul+gan : Gürültü, bir çok kişinin karıştığı kavga (Arıkoğlu vd., 2018: 761).

kaldır+kan : 1. İri cins kelebek; 2. Teneke (Arıkoğlu vd., 2018: 1066).

şaldır+kan : 1. Çingirak. 2. Eskimiş, eski püskü (Arıkoğlu vd., 2018: 1886).

+t

+Ir, +Ur eklerinden sonra gelir

İsim kökü + Ir / Ur + t

düb+ür+t : Patırtı, pat pat çıkan ses (Arıkoğlu vd., 2018: 842).

kang+ır+t : Tıngır (Arıkoğlu vd., 2018: 1093).

şıb+ır+t : Çıtırıtı (Arıkoğlu vd., 2018: 1900).

+Oñ

+Il / +Ul eklerinden sonra gelir

İsim kökü + Il / Ul + Oñ

dürb+öl+öñ : 1. Kargaşa, karışıklık, gürültü 2. Sıkıntı, telaş (Arıkoğlu vd., 2018: 847).

top+ol+oñ : Kargaşa, karışıklık (Arıkoğlu vd., 2018: 2076).

2.2.2. Yansıma Kelimelerden İsimden Fiil Yapma Ekleriyle Kelime Türetenler:

+kIr- / +kUr-

Kırgız Türkçesi'nde birincil biçimlerden fiil yapma ekleriyle türetilmiş yansımalı fiillerde +kIr-, +kUr-, eki önemli yere sahiptir.

ay+kır- : Haykırmak (Arıkoğlu vd., 2018: 190).

ba+kır- : Bağırmaq (Arıkoğlu vd., 2018: 230).

bış+kır- : 1. Tıksırmak, aksırma 2. Aniden gülme (Arıkoğlu vd., 2018: 352).

çüç+kür- : Aksırmak, hapşırmaq (Arıkoğlu vd., 2018: 761).

ış+kır- : Düdük sesi, ıslık çalmak (Arıkoğlu vd., 2018: 977).

kat+kur- : Kahkaha atmak (Arıkoğlu vd., 2018: 1146).

ke+kir- / Geçirmek (Arıkoğlu vd., 2018: 1182).

koş+kur- : Atın ürktüğü zaman hırıltılı ses çıkartması (Arıkoğlu vd., 2018: 1329).

tü+kür- : Tükürmek (Arıkoğlu vd., 2018: 2129).

+IA- / +dA- / +tA-

Daha çok ikincil biçimlere has bir ektir. Az sayıda birincil biçimlerde de kullanılmaktadır.

aba+la- : Havlamak, durmadan havlamak. (Arıkoğlu vd., 2018: 19).

acaa+la- : 1. Havlamak, 2. karşısındakiye fırsat vemedi sözle saldırmak (Arıkoğlu vd., 2018: 25).

çır-la- : 1. Kavga çıkarmak. 2. Huysuzluk etmek (Arıkoğlu vd., 2018: 733).

akak+ta- : 1. Yorulunca ve sıktan bunalınca sık sık solumak. 2. Susamak (Arıkoğlu vd., 2018: 56). Bu örnekte ikilemeli birincil biçim üzerine getirilmiştir.

çar+da- : 1. Kurbağa vaklamak 2. Kuş veya böcekler değişik tonda ses çıkarmak (Arıkoğlu vd., 2018: 699).

çır+da- : 1. Kavga çıkarmak. 2. Huysuzluk etmek (Arıkoğlu vd., 2018: 733).

+rA- / +rO-

maa+ra- : Koyun kuzu melemek (Arıkoğlu vd., 2018: 1500).

möö+rö- : İnek, öküz böğürmek (Arıkoğlu vd., 2018: 1573).

+A / +I / +U

añk+ı- : Mis kokmak (Arıkoğlu vd., 2018: 116).

bılç+ı- : Kötü, pis kokmak (Arıkoğlu vd., 2018: 343).

bılç+ı- : Dövmek, parçalamak, ezmek (Arıkoğlu vd., 2018: 344).

bükş+ü- : Kötü kokmak (Arıkoğlu vd., 2018: 456).

cılç+ı- : Sızmak, sızarak akmak (Arıkoğlu vd., 2018: 583).

çak+a- : Boğazında kalmak (Arıkoğlu vd., 2018: 683).

çulğ+u- : Kafasını sallamak (Arıkoğlu vd., 2018: 758).

kak+a- : Yemek boğazında kalmak, boğulmak (Arıkoğlu vd., 2018: 1053).

kakş+a- : 1. Zırlamak, hıçkırarak ağlamak. 2. Durmada sürekli konuşmak (Arıkoğlu vd., 2018: 1057).

tant+ı- : Saçmalamak, yersiz konuşmak (Arıkoğlu vd., 2018: 1949).

tañş+ı- : 1. Ötmek, 2. Güzel ses çıkarmak, şarkı söylemek. (Arıkoğlu vd., 2018: 1952).

+ala- / +ele-

ant+ala- : Teleş etmek (Arıkoğlu vd., 2018: 109).

cac+ala- : Savunmaya çalışarak gereksiz yere konuşup durmak, lafı gevelemek (Arıkoğlu vd., 2018: 473).

ent+ele- : 1. Nefes nefese kalmak. 2. Afallamak (Arıkoğlu vd., 2018: 883).

ile+ele- : Ağır ağır, yavaş yavaş yürümek (Arıkoğlu vd., 2018: 992).

sab+ala- : Hızlı, çabuçak, süretli, şidettli gitmek, uçmak, yağmak (Arıkoğlu vd., 2018: 1756).

talk+ala- : Kırmak, parçalamak, bozmak (Arıkoğlu vd., 2018: 1936).

tems+ele- : 1. Aradığı şeyi bulamayıp devamlı gezinmek. 2. Sendelemek (Arıkoğlu vd., 2018: 2001).

Ay / +Oy- / +Iy- / +Uy-

añk+ay- : Ağzı açık kalmak (Arıkoğlu vd., 2018: 115).

aps+ay- ; *aps+iy-* : Saçı sakalı birbirine karışmak (Arıkoğlu vd., 2018: 123).

bak+iy- : Büyük, kocaman, iri görünmek (Arıkoğlu vd., 2018: 231)

balk+ay- : İri yarı, büyük, tombul görünmek (Arıkoğlu vd., 2018: 244).

zınk+iy- : 1. Ağır başlı ciddi olmak 2. Donmak, katılaşmak (Arıkoğlu vd., 2018: 2214).

+çAy- / +çIy- / +çOy / +çUy

çek+çey- : Dikilmek, belli bir noktaya uzun süre bakmak, (Arıkoğlu vd., 2018: 709).

çak+çay- : Gözlerini belitmek (Arıkoğlu vd., 2018: 684).

tık+çiy- : Tıknaşlaşmak, tıknaş olmak (Arıkoğlu vd., 2018: 2021).

+II- / +UI-

send+el- : Sendelemek (Arıkoğlu vd., 2018: 1799).

señs+el- : Sallanmak (Arıkoğlu vd., 2018: 1800).

+ Ir- / +Ur-

cap+ir- : 1. Çiğnemek, ezmek. 2. Toplu olarak akın etmek (Arıkoğlu vd., 2018: 513).

capş+ir- : Çiğnemek, ezmek (Arıkoğlu vd., 2018: 515).

cım+ir- : Sahibine sormadan almak, çalmak, cebine indirmek (Arıkoğlu vd., 2018: 595).

çañ+ir- : Çığlık atmak veya koparmak (Arıkoğlu vd., 2018: 695).

çıñ+ir- : Çığlık atmak (Arıkoğlu vd., 2018: 729).

+IA- / +dA- / +tA-

İsim kökü + Ir / +Ur + IA-

bıld+ır+la- : Mırıldanmak, anlaşılmayacak şekilde konuşmak (Arıkoğlu vd., 2018: 344).

dab+ır+la- : Patır patır ses çıkarmak (Arıkoğlu vd., 2018: 770).

şab+ır+la- : Şakırdamak, hışırdamak, hışıldamak (Arıkoğlu vd., 2018: 1882).

İsim kökü + (A)ñ +dA / +dO-

alc+añ+da- : Patavatsızlık etmek (Arıkoğlu vd., 2018: 77).

bagc+añ+da- : Neşeli keyifli halde olmak (Arıkoğlu vd., 2018: 223).

İsim kökü + Ir + (A)ñ + dA / +dO-

ad+ır+añ+da- : Birine böbürlenmek, gücünü göstermek (Arıkoğlu vd., 2018: 40).

ak+ır+aη+da- : Gözleri yerinden fırlamak, sinirli, kızgın bakmak (Arıkoğlu vd., 2018: 60).

bac+ır+aη+da- : Neşeli bir şekilde konuşmak, hareket etmek (Arıkoğlu vd., 2018: 219).

İsim kökü + (A)k + tA / +tO-

alc+ak+ta- : Patavatsızlık etmek (Arıkoğlu vd., 2018: 77).

bagc+ak+ta- : Neşeli keyifli halde olmak (Arıkoğlu vd., 2018: 223).

bal+ak+ta- : 1. Sallanmak. 2. Hüngür hüngür ağlamak (Arıkoğlu vd., 2018: 235).

bab+ak+ta- : Lapa lapa yağmak (Arıkoğlu vd., 2018: 218).

balp+ak+ta- : Ağır ve sallanarak hareket etmek (Arıkoğlu vd., 2018: 246).

calc+ak+ta- : Yerli yersiz sürekli sırtarak gülmek (Arıkoğlu vd., 2018: 484).

İsim kökü + Ir / +Ur + (A)k + tA / +tO-

bap+ır+ak+ta- : Morali yükselmek, neşelenmek (Arıkoğlu vd., 2018: 252).

cap+ır+ak+ta- : Parçalamak (Arıkoğlu vd., 2018: 513).

sand+ır+ak+ta- : 1. Haliz şekilde yürümek. 2. Saçmalamak (Arıkoğlu vd., 2018: 1776).

Kırgız Türkçesi'nde sadece biçim yansımalarında çok sık karşılaştığımız bir özellik vardır. Kökleri aynı olan +Aη+dA ve +Ak+tA ekleriyle biten biçim yansımalarının anlam ve kullanım olarak birbirinden hiçbir farkı yoktur. Mesela, *calcaηda-*; *calcakta-* ikisi de “yerli yersiz gülmek, konuşmak, şaka yapmak” anlamını taşır ve ikisi de çok sık kullanılır. Birbirinden hiçbir farkı yoktur. Bir de aynı fiillerin araya giren -lA ekiyle kurulmuş şekilleri de vardır. Mesela, *calcalaηda-*; *calcalakta-*. İkisi de “çok rahat bir şekilde gülmek, şaka yapmak” anlamındadır. Yani anlam olarak diğer fiillerin biraz daha abartılmış, güçlendirilmiş halidir. Burada bir bakıma derecelendirme olduğunu düşünebiliriz.

Bu tür kullanımlar biçim yansımalarında çok sık rastlanmaktadır. Bazen sayı olarak fazla olmasıyla ya da sürekli tekrarlamamak amacıyla bu gibi aynı eylemin dört şekline de sözlüklerde rastlayamayabiliriz. Fakat bu tür kullanım özelliklerine halk ağzında daha çok rastlamak mümkündür. Ancak bu özellik +Ak+tA-, +Aη+dA- ekleriyle biten bütün biçim yansımaları için geçerli anlamına gelmez.

barbaηda-; *barbakta-*; *barbalaηda-*; *barbalakta-* : Saf saf hareket etmek, sevinerek hareket etmek (Arıkoğlu vd., 2018: 256-257).

barpakta-; *barpaηda-*; *barpalaηda-*; *barpalakta-* : 1. Tüylerini uçuşturarak hareket etmek. 2. Sevinerek, neşeli hareket etmek (Arıkoğlu vd., 2018: 263-264).

dardaηda-; *dardakta-*; *dardalaηda-*; *dardalakta-* : Kaba, hantalca, hareket etmek (Arıkoğlu vd., 2018: 786-787).

kaldaηda-; *kaldakta-*; *kaldalaηda-*; *kaldalakta-* : 1. Kaba saba hareket etmek. 2. Telaşlanmak, acele etmek (Arıkoğlu vd., 2018: 1064-1065). vb.

İsim kökü + Il / +Ul+ dA / +dO-

+il, +il, +ul, +ül sesleriyle biten yansıma kelimelerden +dA- eklerinin eklenmesiyle kullanılmaktadır. Kırgız Türkçesinde kullanımı oldukça yaygındır.

ac+il+da- : 1. Hiç durmadan havlamak. 2. Sözle saldırmak (Arıkoğlu vd., 2018: 28).

aη+il+da- : Bağırıp çağırmak (Arıkoğlu vd., 2018: 114).

aŋk+ıl+da- : Oldukça yüksek sesle bağırmak (Arıkoğlu vd., 2018: 116).

ap+ıl+da- : Yemeği aceleyle yemek (Arıkoğlu vd., 2018: 120).

ar+ıl+da- : Bağırmak, haykırmak, kükremek (Arıkoğlu vd., 2018: 136).

bac+ıl+da-:Yüksek sesle durmadan çok konuşmak (Arıkoğlu vd., 2018: 219).

balb+ıl+da- : 1. Alevlenmek 2. Parlamak 3. Tutuşup yanmak (Arıkoğlu vd., 2018: 239).

balç+ıl+da- : Sırılsıklam olmak (Arıkoğlu vd., 2018: 241).

balk+ ıl+da- : Dolgun ve yumuşak olmak (Arıkoğlu vd., 2018: 244).

+A / +I / +O / +U-

İsim kökünden ve gövdesinden fiiller türetir. Yansımalarda en çok kullanılan fiil yapan ektir. Yansıma kelimenin verdiği anlamın hareket adını yapar.

İsim kökü + Ir / +Ur + A / +O / +I / +U -

alc+ır+a- : Açılmak, gevşemek (Arıkoğlu vd., 2018: 77).

bac+ır+a- : Neşeli şekilde çok konuşmak (Arıkoğlu vd., 2018: 219).

baç+ır+a- : Çatırdamak (Arıkoğlu vd., 2018: 220).

bad+ır+a- : Patlamak, gümremek (Arıkoğlu vd., 2018: 221).

balb+ır+a- : Yumuşamak (Arıkoğlu vd., 2018: 239).

balc+ır+a- : Koyu ve yapışkan olmak (Arıkoğlu vd., 2018: 240).

büç+ür+ö- : 1. Küçük adımlarla çok dikkatli yürümek. 2. Büzülmek, korku, şaşkınlık, soğuk vb. etkenlerden bir enara çekilmek (Arıkoğlu vd., 2018: 453).

İsim kökü + GIr / +GUr + A / +O / +I / +U -

aŋ+gır+a- : Olanca gücüyle, sesi yettiğince bağırmak (Arıkoğlu vd., 2018: 114).

ar+kır+a- : Kükremek, uğuldamak, gürllemek (Arıkoğlu vd., 2018: 140).

car+kır+a- : Parlak olmak (Arıkoğlu vd., 2018: 525).

dar+kır+a- : 1. Bağırıtı, yüksek ses çıkarmak. 2. Gırtlaktan konuşmak (Arıkoğlu vd., 2018: 790).

düŋ+gür+ö- : Güm güm etmek (Arıkoğlu vd., 2018: 846).

dür+kür+ö- : 1. Gürllemek 2. Toplu halde şak sesi çıkarmak (Arıkoğlu vd., 2018: 848).

ır+kır+a- : Hırlamak, uğuldamak (Arıkoğlu vd., 2018: 973).

kaŋ+gır+a- : 1. Boş kalmak, 2. Güm güm ses çıkmak (Arıkoğlu vd., 2018: 1093).

zıŋ+gır+a- : 1. Ağır başlı ciddi olmak 2. Zonklamak (Arıkoğlu vd., 2018: 2214).

+Ay- / +Oy- / +Iy- / +Uy-

İsim kökü + Ir / Ur + Ay- / +Oy- / +Iy- / +Uy -

ak+ır+ay- : Gözlerini genişçe açarak sinirlice bakmak (Arıkoğlu vd., 2018: 60).

aŋ+ır+ay- : 1. Ardına kadar açılmak 2. Ağzı açık kalmak (Arıkoğlu vd., 2018: 115).

bac+ır+ay- : Gözler büyük fal taşı gibi açılmak (Arıkoğlu vd., 2018: 220).

Sonuç

Yukarıda verilen örneklerden hareketle şu değerlendirmeleri yapabiliriz:

- Yapı bilgisi açısından yansımalar aktif bir şekilde kelime türetmeye meyillidir. Hatta yansımaların sayesinde Kırgız Türkçesi söz hazinesinde yer alan kelimeler daha da artmaktadır. Yansımalar kelime türetme yolları ile başka kelime türlerine geçebilirler, ancak başka türden olanlar yansıma olamazlar. Sonuna hangi ek gelirse gelsin her zaman bir yansımadan ibarettir. Yansımalar çeşitli eklerle isim, fiil, sıfat ve zarf olabilirler. Bu özelliğini her zaman korumaktadırlar.

- Kırgız Türkçesinde birincil biçim yansımaların doğrudan fiil olarak kullanımı çok azdır. Daha çok yardımcı ve öteki fiillerle beraber kullanılmaktadır. En çok kullanılan yardımcı fiil et-fiilidir.

- Yansıma kelimelerden İsim yapan ekler: İlk olarak kuvvetlendirme olduğu düşünülen bazı sesler vardır. Mesela, +s (*ar+s, kar+s*), +t (*şar+t, kar+t*), +k (*dün+k, zoñ+k*), +p (*tom+p, düm+p*), +ç (*kar+ç, kır+ç*) vb. Daha sonra +Ak / +Ik / +Ok / +Uk (*kük+ük, balç+ık*) +An / +In (*şarp+ın, burk+an*), +gU (*kurt+gü*), +Ir / +Ur (*kıb+ır, şald+ır*), +Il / +Ul (*dömb+ül, balb+ıl*), +Iş / +Uş (*şıb+ış, tıb+ış*) ekleri dışında, +Ak / +Ik / +Ok / +Uk (*bad+ır+ak, koñ+ur+uk, çiç+kür+ük*), +k (*maa+ra+k, ac+ıl+da-, burb+ı+k, tomp+o+k*) +ñ (*burb+ı+ñsaks+a+ñ*) +ma (*cald+ır+a-ma, şark+ır+a-ma*), -ke (*alc+a-ke, balp+a-ke*), -Kay (*adar+a-kay, dürd+ü-güy*), -gAn (*balt+ay-gan, bölt+öy-gön*), +Gak (*şıb+ır+gak*) +KAN (*bab+ır+gan, kald+ır+kan*) +t (*şıb+ır+t, düb+ür+t*) +Oñ (*top+ol+oñ, dürb+öl+öñ*)

- Yansımalarından Fiil yapan ekler. +kIr- / +kUr- (*ba+kı-r, çüç+kür-*), +lA- / +dA- / +tA- (*çar+da-, aca+la, akakta-*), +rA- / +rO- (*maa+ra-, möö+rö-*), +A- / +I- / +O- / +U- (*kak+a-, çum+u-, tant+ı-*), +AlA- (*tañk+ala-, ent+ele-*), +Ay- / +Iy- / +Oy- / +Uy- (*balk+ay-, zıñk+ıy-*), +çAy- / +çIy- / +çOy- / +çUy- (*çek+çey-, çak+çay-, tik+çıy-, çok+çoy-*), +lA- / +dA- / +tA- (*şab+ır+la-, ak+ır+a-ñ+da-, bab+ak+ta-, añ+ıl+da-, balb+ıl+da-*), +A- / +I- / +O- / +U- (*bac+ır+a-, büç+ür+ö-, dar+kır+a-, dün+gür+ö-*) +Ay- / +Oy- / +Iy- / +Uy- (*ak+ır+ay-, bak+ır+ay-*).

- Elde ettiğimiz örneklerden harekete yansıma sözcüklerden isim türetme sisteminin daha az kullanıldığı, daha çok fiil türetildiği sonucunu söylemek mümkündür. İsim türettiğini düşündüğümüz bazı ekler sadece anlamı kuvvetlendirmektedir. Yansıma kelimelerde önemli olan sesin daha yüksek, daha vurgulu, vs. kullanıldığını gösterme işi, bu ekler veya kuvvetlendiricilerle yapılmaktadır.

Buradan çıkan sonuca göre yansımalar isim kökleri olarak daha çok aldıkları eklerle fiil türetmeye uygundurlar. İsim türetiminde daha çok anlamın kuvvetlendirilmesi için ek kullanılmaktadır. Getirilen ekler az da olsa anlamda değişime sebep olmaktadır. Örneğin: şing+ır gibi.

Bu açıdan ele alındığında yansıma sözlerin de dilin vazgeçilmez unsurları olarak diğer isimler kadar olmasa da kelime türetimine katkıda bulunduğunu belirtmek mümkün olacaktır.

Kaynakça

- Abduldayev, E., İsayev, D. (1969). *Kırgız TilininTüşündürmösözdüğü*. Mektep.
- Abduvaliyev, İ. (2008). *Kırgız TilininMorfologiyası*. PoligrafResurs.
- Abduvaliyev, İ., Sadıkov, T. (1997). *Azırkı Kırgız Tili. Morfologiya*. Aybek.
- Akunova, A. (2009). *AzırkıkırgızTili, Morfologiya*. Maxprint.
- Arikoğlu, E., Alimova, C., Askarova, R., Selçuk, B. (2018). *Kırgızca-Türkçe Sözlük 1*. Bengü Yayınları.
- Arikoğlu, E., Alimova, C., Askarova, R., Selçuk, B. (2018). *Kırgızca-Türkçe Sözlük 2*. Bengü Yayınları.
- Banguoğlu, T. (2015). *Türkçenin Grameri*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Baytok, A. (2014). “Kırgız Türkçesinde Yansımali Sözcükler ve Lehçeler arası Aktarmadaki Önemi”, *Modern Türklük Araştırma Dergisi*, 11(3), 106-145. <http://dx.doi.org/10.1501/MTAD.11.2014.3.34>
- Baytursunov, A. (1992). *TilTagılımı*.
- Biray, N. “Kazak Türkçesinde Yansımali İkilemeler – Ses Özellikleri Bakımından”. *VI. Dünya Dili Türkçe Sempozyumu*, 2. 1091-1105. (Tam Metin Bildiri) (Yayın No:1353036) ISBN- 978-605-9968-20-1
- Davletov, S., Kudaybergenov, S. (1980). *Azırkı Kırgız Tili, Morfologiya*.
- Dıykanov, K. (1990). *Kırgız Tilinin Körsötmö Kuraldarı*. Üniversite yayınlar.
- Ediskun, H. (1999). *Türkçe Dilbilgisi*. Remzi Kitabevi.
- Ergin, M. (1958). *Türk Dil Bilgisi*. İ. Ün. Ed. Fak. yayını.
- Gencan, T. (1975). *Dilbilgisi*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Hatiboğlu, V. (1971). *Türk Dilinde İkileme*. TDK yay.
- Hatiboğlu, V. (1978). *Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü*. Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları.
- Hengirmen, M. (1995). *Türkçe Dil Bilgisi*. Engin Yayınevi.
- İmanaliyev, S. (1969). *Kırgız Tilindegi Sırdık Sözdör*.
- İmer, K., Kocaman, A., Özsoy, S. (2011). *Dilbilim Sözlüğü*. Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Karahan, L. (2008). “Tekrar Gruplarında Ünlü Düzeni – Analam İlişkisi Üzerine Düşünceler” *Prof, Dr. Ahmet Bican Erculusun Armağanı*. (Editor, Ekrem Arikoğlu). Akçağ yay. 140-143.
- Karahan, F. (2011) “Çağdaş Türk Lehçelerinde Yansıma Kelimeler” Kafkas Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi.
- Kerimcanova, B. (1940). *Kırgız TilindegiTuurandı cana Sırdık Sözdördün Grammatikalık Özgöçölüğü*.
- Korkmaz, Z. (2009). *Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kudaybergenov, S. (1957). *PodrajatelniyeSlova v KırgızskomYazıke*. Kırgızüçped.
- Kudaybergenov, S. (1980). *Kırgız Adabiy Tilinin Grammatikası*. İlim.

-
- Kudaybergenov, S.(1981). *Kırgız Tilindegi Elestüü Etişter*. İlim.
- Oruzbayeva, B. (2009). *Azırkı Kırgız Adabiy Tili*. Çıngız Aytmatov Atındağı Til cana Adabiyat İnstitutu.
- Tınıstanov, K. (1934). *Kırgız Tili*.
- Vardar, B. (2002). *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, Multilingual Yabancı Dil Yayınları.
- Yudahin, Kostantin (1965). *Kırgızsko-Ruskiy Slovar 1*. Sovetskaya Ensiklopediya.
- Yudahin, Kostantin (1965). *Kırgızsko-Ruskiy Slovar 2*. Sovetskaya Ensiklopediya.
- Yudahin, Kostantin (1998). *Kırgız Sözlüğü 1*. (Çev. Abdullah Taymaz) Türk Dili Kurumu Yayınları.
- Yudahin, Kostantin (1998). *Kırgız Sözlüğü 2..* (Çev. Abdullah Taymaz) Türk Dili Kurumu Yayınları.
- Yunusaliyev, B. (1959). *Kırgızskaya Leksikologiya*. İlim.
- Yunusaliyev, B. (1985). *Tandalgan Emgekter*. İlim.
- Zülfikar, H. (1995). *Türkçede Ses Yansımalı Kelimeler*. Türk Dil Kurumu Yayınları.